

Rekonstrukcija krčke portretne stele L. Julija Volsona

Dražen MARŠIĆ, Zadar

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790343.25>

U radu se najprije iznova interpretira fragment portretne stele s imenom L. Julija Volsona (Sl. 1), otkriven u suterenu bara Volsonis (!) na Veloj Placi u Krku – posebice odjeća dvoje prikazanih pokojnika i njihova spolna diferencijacija – te se konstatira da je u izgubljenom dijelu natpisa moralo stajati žensko ime, tj. ime Volsonove supruge. Zatim se temeljem formativnih, ikonografskih i tehnoloških pojedinosti taj fragment povezuje s onim uzidanim u kasnogotičku kulu grada Krka (Sl. 2) i prepoznaje njihovo zajedničko podrijetlo, tj. pripadnost istoj steli. Dva se fragmenta ne sljubljuju na žalost po crti loma, nego između njih nedostaje manji dio nekadašnjeg portretnog polja (Sl. 3). Zbog izostanka karakterističnog profila uokolo natpisa, iznosi se pretpostavka da su pilastri dekorirani biljnim uzorkom uokvirivali natpis krčke stele u cijeloj visini portretnog i natpisnog polja, tj. da su se spuštali sve do postolja. Kao usporedni primjer stele arhitektonskog tipa s takvim ustrojstvom, donosi se spomenik L. Vibija Poliona i Florije Hilare iz Trsta (Tergeste) (Sl. 4). Dvije stele dijelile su, po autorovu mišljenju, ne samo strukturalne srodnosti, nego i modne pojedinosti u izradi portreta, što potvrđuje da su iz istog doba od oko 20. do oko 50. god. po Kr.

Ključne riječi: Krk, stela, portreti, togatus, palliata, Wellenfrisur

Poslije Cresa i Raba, Krk je od svih sjevernojadranskih otoka bez sumnje ostavio najbogatiju rimsku spomeničku baštinu sepulkralnog karaktera. Posebice se brojnošću i važnošću izdvajaju lokalni primjerci tzv. „liburnskih cipusa“ i sporadični, ali zanimljivi fragmenti nekoliko portretnih stela. Njihov broj nedavno je uvećan s najmanje četiri nova spomenika, otkrivena tijekom građevinskih i istražnih radova koji su se od 2000. do 2003. godine odvijali unutar prostora danas popularnog bara Volsonis na Veloj Placi u središtu grada Krka. Riječ je o dva cipusa i dvije portretne stele recikliranima za izgradnju kasnoantičkoga fortifikacijskog zida (otkrivenoga u suterenu), iz kojega su tijekom restauratorskih zahvata izvađeni i izloženi u sklopu lapidarija bara. Pred koju godinu objelodanio ih je Simone Don sa Sveučilišta u Veroni, no učinio je to na krajnje sumaran način koji ostavlja prostora za brojne dopune, posebice kada je riječ o spomenicima s figuralnom dekoracijom (Don 2017: 13 i d., sl. 1–5, 8). Ovaj prilog, koji posvećujem prof. M. Sanader, bit će fokusiran isključivo na nalaz najinteresantnijeg komada portretne stele – onoga po kome je mjesto nalaza (bar) i dobio ime – kojega ću pokušati iznova protumačiti i dati mu novo značenje.

Novootkriveni fragment portretne stele pripada spojnom dijelu vrha natpisnog polja i donje polovice slikovnog polja s dva akefalna lika sačuvana do vrata (Sl. 1). Sačuvana mu je širina 0,74 m, visina 0,52 m, a debljina iznosi 0,36 m. Odlomljen je sa svih strana i razbijen u dva dijela, koji se sljubljuju po crti loma. Materijal od kojeg je izrađen je vapnenac. Karakteristični detalj u izradi natpisnog polja jest taj da nema profila koji uokviruje natpis (obično *cyma reversa*), barem ne u sačuvanom gornjem dijelu. Slikovno je polje sniženo u odnosu na natpisno polje i započinje niskom ravnom gredicom iznad koje izranjaju portreti

Sl. 1. Novootkriveni fragment portretne stele L. Julija Volsona (foto M. Makarun)

pokojnika izrađeni u visini ponešto reduciranih polufigura. Imajući u vidu sačuvanu širinu (duljinu), sadržaj preživjelog dijela natpisa i njegov odnos prema supraponiranim portretima, lako se daje zaključiti da su prva dva retka gotovo u cijelosti očuvana ili makar razumljiva, te da je natpis bio naglašene aksijalne koncepcije. Transkripcija sačuvanog dijela natpisa, uključivši i interpunkcije, glasi:

L · IVLIO · T · F
VOLSON [.]
DE [–]

Natpis je pisan monumentalnom i mjestimice kvadratnom kapitalom, duktus slova je pravilan i dubok, a u prvom se retku pojavljuju i trokutne interpunkcije (Sl. 1). Prva dva retka ispunjalo je ime jednoga od prikazanih pokojnika – L. Julija Volsona – donijeto u dativnom obliku i troimenoj formuli s filijacijom, i za druge sadržaje jednostavno više nije bilo prostora. Prvi redak je cjelovit, a drugome nedostaje samo slovo I. Treći redak započinjao je slovima DE, koje je S. Don doveo u vezu s riječju *decurioni* (stavivši iz opreza znak upitnika), ne navodeći i konkretne razloge za takvo tumačenje (Don 2017: 20, 23). Vjerojatno ga je na to ponukao kut loma kamena na mjestu trećeg slova, no meni se čini kako se on nalazi iznad visine gornje vodoravne haste prethodnoga slova E, a nije nemoguće ni da se s njegove lijeve strane krije mali trag vodoravnog serifa. To bi značilo da u obzir dolazi i slovo F, tada očito unutar riječi *defuncto* (vjerojatno skraćene DEF), iza koje gotovo po pravilu ide kratica ANN i navod broja godina. S obzirom na aksijalnu koncepciju natpisa, za kraticu ANN je bilo mjesta u istom retku, dok se broj godina morao nalaziti u sljedećem. Ako je trećem retku ipak stajala riječ *decurioni*, bilo je dovoljno prostora samo za slova DECVR. Stoga bih osobno ponudio sljedeću restituciju početka natpisa:

L(ucio) Iulio T(iti) f(ilio) / Volson[i] / de[f(uncto) ann(or)um] ... vel decur(ioni) / [...]

S. Don se nije izjasnio o tome koliko natpisa nedostaje i što je u njemu stajalo. Odgovor na to pitanje sugerira nam drugi prikazani lik u gornjem polju. Očito je da je ta „druga“ osoba nalogodavac koji je dao podići spomenik, inače bi Volsonovo ime, kao prvospomenuto, stajalo u nominativu! U nastavku rada pokušat ću dokazati da je riječ o ženi, gotovo sigurno Volsonovoj supruzi, iako elementi nošnje ne pružaju puno osnove za razlikovanje spola. Ako je tome tako, u četvrtom i petom retku moralo je stajati njezino ime, najvjerojatnije u nominativu, a u nastavku petog retka ili još jednom retku mogle su biti objašnjene

okolnosti nastanka spomenika (npr. formulama *marito suo, viva fecit, et sibi* i sl.). Prema tako iznijetom prijedlogu, natpis je ukupno imao pet ili šest redaka i bio je kvadratne ili blago izdužene pravokutne forme.

Portreti su odlomljeni od vrata naviše, ali su odlično sačuvane i prepoznatljive nošnje (Sl. 1), o čemu je u prigodi prvoobjave bilo malo riječi (Don 2017: 19). Oboje pokojnika nosi ogrtače koji su s leđa prebačeni preko desnog ramena i naprijed, te preko grudiju barem jednim dijelom podignuti na lijevo rame (opis figura u ovom radu donosi se iz njihove perspektive, a opis strukturalnih sastavnica spomenika uključivši čitave figure iz perspektive gledatelja!). Lijeva im ruka nije vidljiva jer je očito zamišljena u spuštenom položaju, koji je u stvarnosti omogućavao pridržavanje dijela draperije ogrtača. Desna se ruka vidi od zapešća, proviruje ispod ogrtača i izložena je vodoravno (kao da počiva na gredici), s ispruženim prstima i malo podignutim palčevima. Smisao je opisanog držanja da ruka pridržava podignuti dio draperije, istovremeno se odmarajući na njoj. Ispod ogrtača pokojnici imaju tunike koje proviruju u vidljivom isječku torza i imaju karakteristične trokutaste nabore (o tunici usp. Goldman 2001: 221 i d., sl. 13.9 i d.). Nabori su inače oblikovani dosta plošno i širokim potezima, a ruke djeluju ukočeno i s predimenzioniranim prstima. Iza ramena pokojnika vidljivi su na oba kraja tragovi pozadine niše i s onoga većega na lijevoj strani (gledano prema fragmentu) vidljivo je da je niša imala blago zaobljene rubove.

Čini se kako je više prostora dano desnom liku iako je pravu razdjelnicu između njih teško definirati. Ipak se pažljivim promatranjem može uočiti da široki i gotovo plosnati skup nabora lijevo od šake desnog lika pripada njezinom vlasniku, jer on na vrhu poprima zaobljeni oblik i prelazi u rame (Sl. 1). Prema dolje se pak širi i spušta sve do gredice, sugerirajući da je očito zamišljen kako se spušta i niže od izložene ruke, te formira duboki *sinus* (o njemu Goette 1990: 3 i d., sl. 2–3; Schönauer 2001: 398, sl. 13 i 15). Isto mjesto kod lijevoga lika oblikovano je na ponešto drugačiji način. Vanjski skup nabora polukružno svija prema izloženoj šaci i stvara dojam „ruke u zavoju“, što je element ikonografije poznat i kod muškaraca i kod žena. Od muških figura se tako npr. prikazuju *togati* u togi *pallium* ili *bracchio cohibito* tipa (Goette 1990: 24 i d., T. 2–3; 27 i d., T. 4: 1–3), odnosno *palliatii* (muškarci) ogrnuti u *pallium* (pregledno: Bieber 1959: 394 i d., sl. 34 i d.), a kod žena uglavnom starije žene ogrnute preko stole palom (*palliatatae*), ženskom inačicom palija (Bieber 1959: 385 i d., sl. 11 i d.). Da je u našem slučaju riječ o ženi, naslućuje se tek po tome što je dio grudnog koša iznad ruke snažno zaobljen, što je očita namjera da se prikažu ženske grudi. Kod desnoga je lika taj dio posve plošno oblikovan (Sl. 1), pa u takvu interpretaciju ne treba nimalo sumnjati. Zaključno se može podastrijeti sljedeće: samo na temelju preživjele ikonografije desni lik mora biti prepoznat kao *togatus*, a lijevi kao *palliatata*! Kao što je već spomenuto, ovakvo „čitanje“ figuralne dekoracije ima implikacije na rekonstrukciju izvornog sadržaja i duljine (tj. visine) natpisa.

Simone Don je zaključio da se između ovog novootkrivenog (Volsonova) fragmenta portretne stele i onoga otprije poznatog i uzidanog u kasnogotičku kulu može uspostaviti tipološka veza, ali da su stilski različiti, čime je očito ciljao na različito datiranje i pripadnost (Don 2017: 22–23). No s takvom se ocjenom ne bih nikako složio. Po mome sudu, oni ne samo da su stilski srodni, nego je veoma vjerojatno riječ o dijelovima istoga spomenika! Tu ću hipotezu potkrijepiti s nekoliko argumenata, ali ću prije toga kratko podsjetiti na izgled fragmenta uzidanog u kulu (Sl. 2).

On zbog nepristupačnosti nije nikada bio točno izmjereno, nego su mu dimenzije vidljivih stranica samo pretpostavljene: visina na 0,8 m, širina na oko 0,75 m, a mjesto uzida na visini od oko 5,5 m (Kolega 1989: 45). Mjerenje *in situ* učinjeno za ovaj rad donijelo je, međutim, ponešto drukčije gabarite: visinu od 0,81 m, širinu od čak 0,88 m i mjesto uzida na visini od 3,5 m iznad postojećeg pločnika.¹ Fragment pripada vrhu portretne stele arhitektonskog tipa – tzv. stele u obliku edikule – što je razvidno po prisutnosti trokutnog zabata i ravne trabeacije koji počivaju na pilastrima prednjica ukrašenih vegetativnim uzorkom (o tom tipu stele pregledno: Pflug 1989: 39 i d. (I d); Maršić 2018: 197 i d.). Tako formirana edikula u sačuvanom dijelu ima funkciju reprezentativnog slikovnog, tj. portretnog polja. Iznad zabata uočava se postolje središnjega akroterija, dok one na donjim uglovima nije moguće nazrijeti, ali njihovo postojanje ne treba isključiti. Katete zabata obrubljene su poluoblom profilom (*torus*) i žlijebom s uvučenim gornjim i izdignutim donjim dijelom (*cyma recta*). Ispod žlijeba pojavljuje se i uska traka (*fascia*), ali je ona očito rezultat naknadnog snižavanja i grubog poravnavanja unutrašnjosti zabata, kojom prilikom je izrađen

¹ Mjerenje su izvršili kolege Damir Sabalić iz Konzervatorskog ureda u Rijeci i Matija Makarun iz tvrtke „Arheo Kvarner“, na čemu im najsrdačnije zahvaljujem.

Sl. 2. Fragment portretne stele s glavama supružnika u kasnogotičkoj kuli grada Krka (foto D. Maršić)

štitoliki grb sa šesterokrakom zvijezdom. Horizontalna stranica zabata sastojala se od istih profila, ali su u oni u najvećem dijelu zaravnjeni, osim na samome desnom kraju gdje su još uvijek vidljivi. Taj je zahvat izveden očito 1407. god. i istovremen je izradi novoga natpisa na trabeaciji ispod zabata, kojim je komemoriran trenutak završetka gradnje kule u vrijeme Nikole Frankopana. Kapiteli pilastara neznatno su izbačeni ispred trabeacije, što nije nužno povezano s preradom gornjega dijela. Korintskoga su tipa s jednim redom akantovih listova, a od prednjice pilastara odvajaju ih prstenasti profili. Od dekora prednjih stranica pilastara uočavaju se jedino završetci, koji jednako mogu pripadati snažnim povijušama s listovima bršljana ili pak akantovim povijušama koje su putem formirale medaljone. Nema sumnje da su se biljke penjale od baza koje nisu sačuvane, moguće iz nekakvih posuda.

Pilastri u sačuvanom dijelu uokviruju slikovno polje, od kojega je preostao samo gornji dio s glavama pokojnika. Ne ulazeći u ovom trenutku u modne i stilske pojedinosti portreta, jer će o njima biti riječi kasnije, valja naglasiti da glave ne gledaju frontalno, nego su blago okrenute jedna drugoj, što se dobro vidi iz svakog kuta promatranja. Taj detalj do sada nije uočen niti spomenut! Lijevo je glava sredovječne žene visoka 0,25 m, a desno glava muškarca približno iste dobi samo 1 cm niža, što znači da su obje izrađene točno u prirodnoj veličini. Riječ je nesumnjivo o supružnicima, posebice zbog zakretanja portreta kojom se željela dodatno naglasiti povezanost. Rez je odmah ispod njihovih podbradaka i manje-više je pravilan, dok se prema pilastrima koso penje. Glave su razmjerno blizu jedna drugoj, što govori da su se i tijela morala značajno preklapati, a ne samo dodirivati ramenima. Širini spomenika ispod kapitela od 0,82 m (gdje je 6 cm manja u odnosu na zabat) treba, naime, oduzeti širinu pilastara koja iznosi 10 cm (x 2), pa slikovno polje i nije ostavljalo puno slobode majstoru jer je u prostor od 0,62 m morao smjestiti obje polufigure. Iznad glava pokojnika ostao je dosta visoki slobodan prostor u kojemu se pozadina niše najprije polukružno svija prema naprijed, a onda ispod arhitrava formira uvučenu gredicu ravne prednjice. S obzirom na to da se taj dio niše nalazi ispod visine (vrhova) kapitela te da nije mogao biti obuhvaćen preradom, smatram ga izvornim detaljem izrade jer ne nalazim razloga zašto bi se u njegovu dijelu dogodila bilo kakva intervencija. S bočnih strana glava rubovi niše dobili su naglašeni zaobljeni oblik, što je bilo moguće postići zbog dosta slobodnog prostora.

Tezu o tome da gornji dio stele iz kule i onaj novootkriveni potječu od iste portretne stele, mada ne na način da se mogu spojiti po crti loma, jer to tada ne bi niti bilo upitno, gradim na cijelom nizu elemenata formativnog, sadržajnog i tehnološko-stilskog karaktera. Mnoštvo je podudarnih detalja koji po mome sudu ne mogu biti prisutni u tolikoj mjeri, osim ako dva ulomka nisu iste pripadnosti, što držim da i jest slučaj.

Kao prvo, i golim se okom lako primjećuje da su ukupna širina fragmenta s imenom L. Julija Volsona i uzidanog vrha stele s glavama približno iste širine, što samo za sebe još uvijek nije neki pouzdani trag. Širina novoga fragmenta iznosi 0,74 m, s time da je na lijevoj strani odlomljen nekoliko centimetara prije završetka

ramena lijeve figure i k tome mu nedostaje cijeli lijevi okvir slikovnog polja, a na desnoj je pak sačuvan u punoj širini, iako odlomljenog okvira polja (širine 14 cm). Imajući takvo stanje sačuvanosti na umu, lijevoj strani nedostaje do 15-ak cm kamena, što bi izvornu širinu dovelo na maksimalno 0,90 m ili koji centimetar manje, a to je praktički širina komada u kuli u visini glava likova (0,88 m). Odgovarajuća je i udaljenost glava na oba komada. Na Volsonovu fragmentu udaljenost od pretpostavljene osi lijevoga do osi desnoga vrata iznosi otprilike 0,28 m, a na fragmentu s glavama od nosa jedne do nosa druge glave ima oko 0,26 m. Kalibriramo li pak odstupanje od par centimetara zbog zakretanja glava, dobivamo identičan rezultat.

Sadržajna podudarnost dvaju ulomaka ogleda se u činjenici da je na Volsonovoj steli desni lik *togatus*, tj. portret njega samoga, a lijevi je lik žene (supruga mu), dok je identičan raspored i na ulomku iz kule. Nadalje, čini se da se i na Volsonovu fragmentu iz ptičje perspektive može zamijetiti blago okretanje likova. Ono se prepoznaje i po tome što su ramena uz rubove niše bliže prednjice odvajajuće gredice, a između ramena kojima se likovi dodiruju ostalo je više „slobodnog“ prostora.

Od tehnoloških detalja najvažniji je svakako način oblikovanja rubova niše. Uz rame ženskoga lika na Volsonovoj steli rub niše nije oblikovan pod pravim kutom (tj. četvrtastog presjeka) nego je blago zaobljen, a zaobljeni su i rubovi niše sa strana glava, kao i iznad njih. Istina jest da je kod fragmenta u kuli zaobljenje naglašenije, ali to dolazi odatle što ga je u gornjem dijelu (iznad ramena) bilo lakše postići jer kod izrade nisu smetali pilastri! Ako se dva ulomka snime pod sličnim kutom i provizorno spoje (Sl. 3) i pojava niske gredice u vrhu niše dobiva na neki način smisao, premda je sa strukturalne točke gledišta potpuno nepotrebna. Ona tada načinom izrade i visinom postaje koherentna gornjoj gredici natpisnog polja, tj. traci koja to polje odvaja od onoga s portretima. Spajanje donosi i jedan očit problem, a taj je da bi pilastri – ukoliko ih zamislimo bazama oslonjene na natpisno polje – djelovali izrazito preniski. Rješenje se zacijelo krije u tome da ih se produlji sve do podnožja stele, na način da flankiraju s bokova natpis cijelom njegovom visinom. Tada bi bilo i razumljivo zašto natpis nije imao standardni profilirani okvir – jer isti nije niti bio potreban, budući su njegovu ulogu preuzeli pilastri.

Kao izvanredna i geografski najbliža usporedba u tom smislu može nam poslužiti trščanska stela L. Vibija Poliona i Florije Hilare (Sl. 4), spomenik visine 1,70 m, širine 0,92 m i debljine 0,25 m (pregledno:

Sl. 3. Fotokolaž s prijedlogom provizornog spoja dvaju fragmenata (izrada R. Sekso)

Sl. 4. Portretna stela L. Vibija Poliona i Florije Hilare (Tergeste) (prema H. Pflug 1989: T. 19: 1)

Pflug 1989: 188–189, kat. br. 81, T. 19: 1). Ona inače iskazuje identična rješenja (!) dvaju važnih elemenata unutrašnjeg ustrojstva: ima jednostavnu (jednodijelnu) strukturu trabeacije te bogatu dekoraciju pilastara, izvedenu stabljikama bršljana. Pilastri stoje na snažnim atičkim bazama, a završavaju korintskim glavama. Hilara je prikazana lijevo (gledano prema spomeniku), u statuarnom obrascu Eumachia–Fundilia (o njemu pregledno: Maršić 2017: 164 i d., sl. 5–6), a Polion desno u obrascu togata s tek malim dijelom lacinije prebačenim preko balteusa u funkciji umbra (za taj tip drapiranja toge usp. Goette 1990: 29, bilj. 122, T. 5: 1–3), oboje u visini polufigura. Zanimljivo je nadalje da i Polion i Hilara imaju gotovo navlas identične frizure kao i pokojnici s fragmenta iz kule. Hilarina je kosa podijeljena sredinom tjemena i u valovnicama iščešljana prema potiljku, gdje je skupljena u čvor ili pletenicu oblika omče. Valovnice su formirane od relativno ravnih pramenova, pokrivaju uši i nad njima stvaraju karakteristična zadebljanja. Iz čvora se niz vrat i iza ušiju spuštaju po dva kraća, ali snažna uvojka. Iako ih se u literaturi prepoznaje kao vijugaste (usp. Pflug 1989: 189), prije bih rekao da su lagano zavijeni, tj. spiralno oblikovani. Riječ je o načinu češljanja koji se u njemačkoj literaturi katkad smatra verzijom *Mittelscheitelfrisur*, ali uglavnom naziva *Wellenfrisur* – frizura s valovnicama – koja se pojavljuje u brojnim varijantama (za našu usp. Polaschek 1972: 162 i d., sl. 8). Kod žene s Krka valovnice su čak i naglašenije, a niz vrat se također spuštaju spiralno oblikovani uvojci, tj. uvojci u formi vadičepa (usp. Polaschek 1972: sl. 8, br. 7), iako su od strane M. Kolege njihovi početci svojevrmeno protumačeni kao dvodijelne naušnice (Kolega 1989: 46; Kolega 2014: 93). Kod reljefnih prikaza takvih elemenata uvijek je teško prosuditi jesu li formirani od kose, ili je riječ o umetku u formi vezice postavljenoj poprijeko na tjemenu (usp. glavu Antonije Mlađe s lok. Luni: Künzl 1997: 462 i d., sl. 5, T. 55, 4–5). Krčki je portret kvalitetniji, što se primjećuje bez većih poteškoća usprkos činjenici da je većina fizionomijskih detalja izlizana ili plitko odlomljena, osobito središnje partije lica. Osim eventualno u debljini i duljini uvojaka, manja razlika je i u dubini spuštanja kose (razdjeljka) na čelo, odnosno u visini čela, koje je kod Hilarine dosta niže. Kod muških je portreta kvalitativni odnos naoko obrnut, ali iscrpniju analizu ponovno prijeći lošija očuvanost krčkog fragmenta. Ipak se lako uočava da oba muškarca nose isti tip frizure s lagano pahuljasto oblikovanim i kratko podrezanim pramenovima, koji iznad nosa formiraju središnji razdjeljak. Kod našega je muškarca (Volsona?) kosa više prilježla uz lubanju, a kod Poliona su čeone franzete (šiške) plastičnije rezane i odvojenih vrhova. Stječe se dojam da su kod prvoga vizualizirane osobne crta lica (s gojaznim obrazima i golemim ušima), a da je Polionov portret dosta uopćenih crta, tj. znatno naglašenije klasicističke koncepcije. Stil češljanja prisutan na glavama dviju žena osobito je popularizirala Antonija Mlađa, supruga Tiberijeva brata Druza Starijeg, pojavljuje se najkasnije od ranoga Tiberijeva, ako ne i kasnijega Augustova doba, ali je opstao i u kasnijim desetljećima zbog obnove uspomene na nju u doba principata unuka joj Kaligule i sina Klaudija (pregledno o frizurama Antonije Minor.: Boschung 1993: 51 i d., skica 21–22 (dva tipa); Künzl 1997: 441 i d., sl. 2–5, T. 47 i d. (tri tipa)). S vremenom je postajao sve raskošniji, uvodeći lokne i duže padajuće uvojke u paru (transformirajući se u druge tipove i varijante češljanja; pregledno: Maršić 2004: 141–142), što na dvije opisane stele nije slučaj. Frizure muškaraca odgovaraju istom vremenu i iako ih nije tako lako dovesti u vezu s određenim carskim prototipom (uzorom), na višefiguralnim se spomenicima najčešće pojavljuju u kombinaciji s navedenom frizurama s valovnicama (Pflug 1989: 19, M4, sl. 2). Modne karakteristike tako pružaju pouzdan oslonac za datiranje dvaju spomenika u približno isto razdoblje – od oko 20. do oko 50. god. 1. st. po Kr., s time da prisutnost spiralnih uvojaka govori u prilog kraja toga razdoblja. Takvo je datiranje u suglasju s prvotno predloženim u 40-e god. 1. st. (Kolega 1989: 46; Kolega 2014: 93), a otpalo bi ono predloženo u kontekstu otkrića natpisnog fragmenta (Sl. 1), u posljednja desetljeća 1. st. pr. Kr. ili sam početak 1. st. po Kr. (Don 2017: 24).

Osim tršćanske stele, razmjerno dobru analogiju predstavlja i stela Kvinta Labiena Moliona i Akvilije Tercije iz Gologorice kod Pazina (Pflug 1989: 186, kat. br. 75, T. 18: 1; Cambi 2000: 41–42, kat. br. 42, T. 49; Starac 2006: 55, kat. br. 6 sa sl., 229), što i ne čudi s obzirom na pripadnost istoj regiji – Istriji. Jedina značajnija razlika je da su na toj steli pilastri i kapiteli bez dekoracije, no raspored likova je isti – Tercija je lijevo, Molion desno. Dijelom su usporedive i frizure, samo što je Tercijina frizura s valovnicama jednostavnijeg izgleda, bez padajućih uvojaka, dok je Molionova frizura čini se inspirirana češljanjem Druza Mlađeg (Cambi 2000: 42).

Već je M. Kolega istakla da fragment uzidan u kuli grada Krka izradom odražava istorodnu sjevernoitalsku produkciju, no pri tome je očito ciljalo na njegovu općenitu arhitektonsku karakterizaciju jer se pitanjem moguće rekonstrukcije stele nije niti mogla baviti. No prethodnim ocrtavanjem pretpostavljenog izgleda Volsonove stele došli bismo do sasvim konkretne sheme (uzorka) u kojemu je bila izrađena. Ta shema u

svim sačuvanim i pretpostavljenim sastavnicama nije zastupljena među spomenicima (stelama) istočnog Jadrana i podrijetlo joj treba tražiti izvan provincije, očigledno u sjevernoj Italiji. Postavlja se logično pitanje je li veza s tršćanskom i drugim sličnim stelama toga prostora rezultat kolanja kartona sa istim ili sličnim shemama ili je i radionički uvjetovana? Kolikogod ne bi bilo teško zamisliti da se Volson bavio nekom profesijom vezanom uz pomorstvo i trgovinu, te da je stelu tijekom nekog od putovanja nabavio u nekom od sjevernoitalskih centara, mislim da to ipak nije slučaj. Vrsta kamena i stilske pojedinosti u izradi portreta s naglašenom tendencijom prikazivanja individualnih fizionomijskih značajki dvoje pokojnika upućuju na lokalnu radionicu. Na postojanje radionice koja je djelovala na otoku Krku uostalom ukazuje od ranije poznati fragment dvokatne portretne stele iz Jurandvora (Kolega 1989: 46 i d., sl. 2; Don 2017: 21, sl. 6) i novi, samo usputno spomenuti nalaz vrha arhitektonske stele iz suterena bara Volsonis (Don 2017: 22, sl. 8). S prvim primjerkom Volsonova stela dijeli i neka slična rješenja – u prvom redu smještaj polja za portrete unutar istoga para pilastara, ali bez dekoracije prednjih im ploha, a također i izostanak profila uokolo donjega polja s natpisom! Nažalost, gornji dio te stele nedostaje, pa tu svaka mogućnost daljnje komparacije prestaje. Ovdje predložena rekonstrukcija Volsonove stele utoliko i jest značajnija, što uvodi izgled jedine u cijelosti poznate stele s portretima iz ranoga razdoblja Carstva, čime postaje iznimno dragocjena i za kulturno-umjetnička i za sociološka istraživanja rimske epohe na otoku Krku.

Literatura

- Bieber 1959 M. Bieber, "Roman Men in Greek Himation (Roman Palliati). A Contribution to the History of the Copying", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 103/3, 1959, 374–417.
- Boschung 1993 D. Boschung, "Die Bildnistypen der iulisch-claudischen Kaiserfamilie: ein kritischer Forschungsbericht", *Journal of Roman Archaeology*, 6, 1993, 39–79.
- Cambi 2000 N. Cambi, *Imago animi – antički portret u Hrvatskoj*, Književni krug, Split, 2000.
- Don 2017 S. Don, "Testimonianze epigrafiche inedite da Curictae: due cippi liburnici e una stele con ritratto", *Atti, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. XLVII, Rovigno, 2017, 13–24.
- Goette 1990 H. R. Goette, *Studien zu römischen Togadarstellungen*, Mainz am Rhein, 1990.
- Goldman 2001 N. Goldman, "Reconstructing Roman Clothing", in: J. Lynn Sebesta & L. Bonfante (eds.), *The World of Roman Costume*, The University of Wisconsin Press, 2001, 213–237.
- Kolega 1989 M. Kolega, „Dvije rimske stele arhitektonskog tipa s otoka Krka“, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Paču i u Hrvatskom primorju*, znanstveni skup Krk, 24.–27. IX. 1985, Izdanja HAD-a, 13, 1989, Zagreb, 1989, 45–50.
- Kolega 2014 M. Kolega, "Problems in Dating Potraits from the Julio-Claudian Period in Liburnia", *Akti XII međunarodnog kolokvija o rimskoj provincijalnoj umjetnosti „Datiranje kamenih spomenika i kriteriji za određivanje kronologije“*, Pula, 23.–28. V. 2011, Pula 2014, 87–94.
- Künzl 1997 S. Künzl, "Antonia Minor, Porträts und Porträttypen", *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz*, 44/2, 1997, 441–495.
- Maršić 2004 D. Maršić, „Rimske portretne stele iz Muzeja grada Trogira / Roman Portrait Stelae From The Trogir City Museum“, *Opuscula archaeologica*, 28, Zagreb 2004, 111–146.
- Maršić 2017 D. Maršić, „Crtice o palimpsest reljefu apostola Ivana iz crkvice sv. Jere na Marjanu / Notes on the Palimpsest Relief Depicting John the Apostle from the Church of St. Jerome on Marjan“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 3, 2016, Zadar, 2017, 157–179.
- Maršić 2018 D. Maršić, „Augustovo doba i počeci provincijalne nadgrobne umjetnosti u Dalmaciji“, in: M. Miličević Bradač & D. Demicheli (eds.), *The Century of the Brave. Roman Conquest and Indigenous Resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs*, Proceedings of the International Conference, Zagreb 22. – 26. 9. 2014., Zagreb, 2018, 183–210.

Studia honoraria archaeologica

- Pflug 1989 H. Pflug, *Römische Porträtstelen in Oberitalien. Untersuchungen zur Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Mainz am Rhein, 1989.
- Polaschek 1972 K. Polaschek, "Studien zu einem Frauenkopf im Landesmuseum Trier und zur weiblichen Haartracht der iulisch-claudischen Zeit", *Trierer Zeitschrift* 35, Trier, 1972, 141–211.
- Schönauer 2001 S. Schönauer, „Odjeća, obuća i nakit u antičkoj Dalmaciji na spomenicima iz Arheološkog muzeja u Splitu“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 93/2000, Split, 2001, 223–515.
- Starac 2006 A. Starac, *Reljefni prikazi na rimskim nadgrobnim spomenicima u Arheološkom muzeju Istre u Puli / Depictions in relief on roman funerary monuments at the Archaeological Museum of Istria at Pula*, Monografije i katalogi, 16, Pula, 2006.